

El Capítol de la Catedral i els monuments urbans dedicats a Ramon Llull¹

Pere Fullana Puigserver

Director de l'ACM

Universitat de les Illes Balears

Grup de Conservació del Patrimoni Artístic Religios

Maria del Mar Escalas Martín

Universitat de les Illes Balears

Grup de Conservació del Patrimoni Artístic Religios

Sebastián Escalas Sucari

Universitat de les Illes Balears

Grup de Conservació del Patrimoni Artístic Religios

Aquest treball se centra en la cultura de la memòria, en tot allò que fa referència a les polítiques culturals i a la construcció de la nova ciutat, la ciutat laica, liberal i oberta, en tant que necessita un relat modern i adaptat a les exigències del nou temps. La Diòcesi de Mallorca, i la Catedral d'una manera especial, van sofrir el canvi de model polític i social i no sempre van digerir les polítiques liberals. Aquestes polítiques tot just s'estrenaren després del primer terç del segle XIX, amb la desfeta de l'Antic Règim. L'Església no visqué al marge de les polítiques institucionals, intervingué clarament en les societats culturals i

¹ El present estudi fa part del pla d'investigació actualment en curs, corresponent al projecte: HAR2015-66307-P. "Estrategias documentales aplicadas a los procesos de restauración y divulgación del patrimonio artístico religioso de Mallorca" (MINECO/FEDER). Projectes de I+D, del Programa Estatal de Foment de la Investigació Científica y Tècnica de Excel·lència. Subprograma Estatal de Generació del Coneixement. Ministeri d'Economia i Competitivitat. Govern d'Espanya. Unió Europea. Fons Europeu de Desenvolupament Regional.

actuà com un actor més en el procés de modernització de la societat. El nou urbanisme és, al costat de moltes altres manifestacions, un signe més del canvi, un rastre més que expressa la difícil sintonia entre els discursos i les pràctiques polítiques, religioses i socials.

Disposem d'estudis en profunditat sobre memòria i identitat de les ciutats modernes, com és el cas de Madrid (Carlos Serrano)² i de Barcelona (Stéphane Michonneau)³, que ens serveixen de referència. Durant la primera meitat del segle XIX, sobretot, es generaren nous espais urbans (eixamples, enderrocament de murades, nous carrers i places), s'eliminaren símbols i s'esborrà bona part de la memòria de l'Antic Règim, sobretot aquella que havia persistit en forma de monuments dedicats al culte catòlic o a la vida conventual tan qüestionada pels nous poders (esglésies, convents, monestirs, ermites urbanes, capelles) que, al compàs de l'enderrocament de les murades, generaren un model de ciutat nova. Les illetes i els barris intramurs tradicionals que dividien la ciutat perderen el sentit, i la nova classe dirigent optà per ritualitzar la litúrgia civil. Pere Salas Vives⁴ ens ha plantejat recentment el procés de nacionalització, i més concretament, la nacionalització en el món rural a través de la retolació dels carrers, com una expressió més de la voluntat de donar contingut a un procés imparable de canvi. Els noms i els monuments nous foren l'expressió d'un model de societat nova que emergia i que tenia una gran necessitat de consolidar-se.

Ramon Llull havia format part de l'imaginari col·lectiu mallorquí de l'Antic Règim, era un referent de la memòria del passat, un dels pocs que encaixava perfectament en l'ambient romàntic, sobretot de l'historicisme gòtic, i generava consensos entre les diferents cultures liberals. Això era possible, entre d'altres motius perquè Palma comptà amb alguns dels grans erudits del romanticisme catòlic espanyol, com és el cas de Josep Maria Quadrado. Aquest, juntament amb Pau Pifer-

² Serrano, C. (1999). *El nacimiento de Carmen: símbolos, mitos y nación*. Madrid: Taurus.

³ Michonneau, S. (2002). *Barcelona: memòria i identitat. Monuments, commemoracions i mites*. Barcelona: Eumo editorial.

⁴ Salas Vives, P. (2013). «La nación en la calle. Toponimia urbana y liberalismo en la Mallorca rural (1850-1924)». A T. M. Ortega López y M. Á. del Arco Blasco (eds.), *Claves del mundo contemporáneo, debate e investigación. Actas del XI Congreso de la Asociación de Historia Contemporánea*. Granada: Comares.

rer, formula un relat sobre les Balears⁵ i sobre algunes de les regions més rellevants del nou Estat liberal (Salamanca-Àvila-Segòvia, Valladolid-Palència-Zamora, Castella - la Manxa, Aragó, Astúries i Lleó). Com se suposa, durant el segle XIX persisteix la iconografia de Llull vinculada als temples, tant a l'interior com a l'exterior, i per extensió també a espais privats o públics relacionats amb la tradició religiosa. Però va ser en aquest mateix segle quan, per primer cop potser, aquesta iconografia transcendeix l'àmbit estrictament confessional, per esdevenir un possible referent d'allò que s'entenia com a públic, un monument destinat a formar la ciutadania, amb la voluntat clara de consolidar una tradició comuna. Com és de suposar, alguns dels factors que propiciaren aquest clima foren semblants als d'altres ciutats en procés de modernització arreu d'Europa.

Un altre aspecte a valorar en aquest treball és que monuments semblants als de Llull apareixen a diverses ciutats europees i la iconografia dels pares de la pàtria potser mereixerien també un estudi comparatiu. De la mateixa manera que valdria la pena també constatar on i per què s'erigeixen monuments a personatges rellevants de l'Europa medieval, sobretot aquells que l'Europa liberal i burgesa valorava com a preludi de les democràcies modernes. Llull inspira alguns dels agents culturals més rellevants d'aquest període, més concretament alguns dels primers intel·lectuals que influïren clarament en la conservació del patrimoni, la construcció de la nova ciutat i en els dissenyadors de la nova manera de concebre el paper de la religió en aquesta societat emergent. En aquest corrent hi figura Bartomeu Ferrà Perelló, indubtablement com a representant del catolicisme més possibilista.⁶ La seva influència sobre el clergat va ser evident, un ascendent que arribava a la Catedral i a la Cúria Diocesana de Mallorca.

Com a principal hipòtesi d'aquest treball entenem que Llull encaixa en el nou model urbà. Els espais públics en part completaran o substituiran els espais religiosos del passat. Llull sobrevisqué a la desfeta urbana, i passa de ser objecte de veneració religiosa a ser honorat i enlairat en

⁵ Piferrer, P. i Quadrado, J. M. (1888). *Las Baleares*. Barcelona: Daniel Cortezo.

⁶ Cantarellas Camps, C. (2005). «Iconografía luliana: prototipos y desarrollo histórico». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* (BSAL), 61, 213-228. Fullana Puigserver, P. (1996). «Estudi preliminar». A B. Ferrà, *Ciutat ha seixanta anys 1850-1900* (pàg. 7-41). Mallorca: Miquel Font editor.

un pedestal per la nova classe dirigent liberal urbana, amb el suport dels nous poders liberals. Sembla que hi ha una certa unanimitat institucional d'erigir un monument a Llull, però el projecte generava dubtes i la seva execució acabava endarrerint-se per manca de consens real o d'incapacitat de gestió institucional. La Diputació Provincial i l'Ajuntament de Palma, sobretot, segurament sortien reforçats davant la ciutadania i consolidaven el seu rol col·lectiu en la mesura que connectaven la seva idea de futur a les propostes que avantpassats comuns ja havien manifestat o salvaven del passat i situaven com a exemplars alguns dels principals referents de la història del país. Indubtablement Llull és un d'aquests grans personatges. Com a conseqüència d'això, establim una cronologia de les principals propostes de monuments, escultures i iniciatives cíviques amb la figura de Llull com a principal protagonista. Prioritzarem les figures que van ser destinades a ocupar espais públics. Es tracta, com veurem, d'iniciatives que conjuguen les tres esferes: la pública oficial (institucional), la semipública i la privada.⁷

1. El foc colgat del Col·legi de la Sapiència (1833-1867)

El Col·legi de la Sapiència havia estat un dels eixos essencials sobre el qual girava la devoció i on es generava el coneixement i la divulgació de Ramon Llull. Els sapientins se sentien hereus d'aquesta encomana i esdevingueren especialistes i dinamitzadors de tot allò que anava associat a la figura de Llull. Ho feren d'una manera ininterrompuda i exemplar des de 1629 fins al començament del segle XIX. Tanmateix, el Col·legi també havia sofert un trasbals rellevant entre 1808 i 1843. Desapareguda definitivament la Universitat (1842), la Diòcesi de Mallorca tampoc no aconseguia trobar el camí per engegar un projecte de formació, en forma de Seminari Conciliar, amb capacitat d'harmonitzar les velles mentalitats amb les noves emergides de les revolucions liberals. Ja amb els primers trasbalsos de la Guerra del Francès, alguns dels antics sapientins van deixar l'estament eclesiàstic, però no abandonaren la seva adhesió a Llull ni renunciaren a un catolicisme liberal, molt present també en la societat mallorquina de la primera meitat del

⁷ Quiroga, A. (2011). «Les tres esferes. Cap a un model de la nacionalització a Espanya». *XX Segles. Revista Catalana d'Història*, 4, 143-160.

XIX. La influència del Col·legi de la Sapiència en el pensament liberal, tant catòlic com aconfessional, va ser evident i efectiu.

Pels volts de 1845, l'Ajuntament de Palma restablí la festa dedicada al beat Ramon Llull i es restaurà el culte, a l'església de Sant Francesc, en honor seu. Llull unia liberals i tradicionalistes. Aquesta restauració era possible gràcies, sobretot, a l'existència d'un gruix de liberals moderats socialment i políticament prestigiosos. La Causa Pia Lul·liana, com a «confraria» destinada a gestionar la causa de Llull tardà alguns anys més a normalitzar-se, perquè el seu objectiu era exclusivament eclesiàstic i havia perdut bona part del finançament tradicional.

El 1863, el batle de Palma, Estanislau Lluís Piñano (gener 1863 - gener 1865)⁸ i Antoni Prohens —advocat i membre de l'Acadèmia de Literatura, Antiguitats i Belles Arts, creada el 1838—, proposaven erigir una escultura de Ramon Llull, per col·locar a la plaça Major de Palma. L'obra inicialment proposada sembla que havia de ser obra de Canuto José Fernández (a) el Pepe.⁹ Piñano havia estat col·legial de la Sapiència el 1816,¹⁰ durant els darrers anys de l'episcopat del bisbe Nadal. Era liberal i després formà part del Partit Progressista, liderant un equip de govern encarregat de gestionar bona part del nou urbanisme de Palma. La seva proposta lul·liana encaixava en una conjuntura en la qual es parlava de l'enderrocament de la murada, en un moment en el qual s'estaven obrint vials nous i bastint places públiques, s'estava donant nom als carrers i la ciutat recepcionava el monument dedicat a la reina Isabel II.¹¹

⁸ Biografia de Piñano a: Llabrés Bernal, J. (1971). *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. El siglo XIX. Tomo V (1871-1880)*. Palma: Societat Arqueològica Lul·liana, pàg. 94.

⁹ Llabrés Bernal diu que es tractava d'un escultor que treballava el fang i que estava especialitzat en imatges religioses. Tenia el taller, el 1862, al carrer de les monges de la Misericòrdia: Llabrés Bernal, J. (1961). *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. El siglo XIX. Tomo IV (1861-1870)*. Palma: Societat Arqueològica Lul·liana, pàg. 108. Ferrà, B. (1890). «Monumentos a Raimundo Lulio». *BSAL*, 3, pàg. 201. Cantarellas Camps, C. (2003). «Ramon Llull en l'art i la cultura del segle XIX». *Randa*, 51, pàg. 35.

¹⁰ Alcover Sureda, M. (1985). *Origen, naturaleza y valor pedagógico de un colegio luliano*. Palma: Apóstol y Civilizador, pàg. 48.

¹¹ (1908). *Notas de acuerdos municipales desde 1851 a 1907*. Palma: Ajuntament de Palma, pàg. 32-40.

No va ser fins a 1865, quan un grup de particulars no es presentaren a l'Ajuntament de Palma, amb el projecte d'erigir a compte seu una escultura de Ramon Llull. L'Ajuntament aprovà el tràmit i sol·licità l'informe a l'Acadèmia Provincial de Belles Arts. Aquesta entitat manifestà que el projecte no tenia el caràcter monumental que requeria l'obra¹² i sembla que la proposta refredà fins a quedar paralitzada.

Aquell mateix any de 1865, el mes de juliol, es va fer públic el concurs per executar les cinc escultures que s'havien de situar al vestíbul de la Universitat de Barcelona. Les talles estaven dedicades a Averrois, Ramon Llull, Isidor de Sevilla, Lluís Vives i Alfons X el Savi. Les tres primeres van ser encarregades a Venanci Vallmitjana i les dues restants al seu germà Agapit Vallmitjana. Malgrat que les obres no van ser col·locades al seu lloc fins el 1876, els projectes devien ser coneguts a Mallorca i aquesta coneixença degué estimular els principals representants institucionals i les elits culturals.¹³ I en aquell context, el 1867, un cop havia abandonat la batlia de Palma, Piñano continuà reivindicant, novament sense èxit, l'erecció de l'escultura, ara a la plaça de Sant Francesc.¹⁴ Els sectors progressistes, sobretot intel·lectuals, que llavors se socialitzaven al voltant del Círculo Mallorquín i de l'Ateneu Balear, seguiren reivindicant el propòsit d'erigir un monument a Llull i van fer diverses propostes, concursos i temptatives que serviren per a sembrar un clima de consens, però posaren de manifest la feblesa institucional i l'escassa capacitat de l'administració liberal per executar obres de caràcter simbòlic.¹⁵

2. El monument a Llull, un projecte dels progressistes i les forces vives de Palma (1868-1877)

El 1868, l'Ateneu Balear promogué l'erecció d'un monument a Ramon Llull. Per activar aquest projecte convocà un concurs públic. Però, pel que es pot deduir per la documentació coneguda avui, sembla

¹² Llabrés Bernal, J. (1961). *Noticias y relaciones* [...], pàg. 259.

¹³ Subirachs, J. (1994). *L'escultura del segle XIX a Catalunya del romanticisme al realisme*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg. 118.

¹⁴ Ferrà, B. (1890). «Monumentos a [...], pàg. 201.

¹⁵ Mas i Vives, J. (2008). *La construcció d'una identitat. El debat ideològic entorn de J. M. Quadrado i Josep Lluís Pons i Gallarza*. Mallorca: Lleonard Muntaner Editor.

que la iniciativa no degué tenir l'èxit esperat. En la sessió del 6 de juliol de 1868, els socis de l'Ateneu, Bartomeu Ferrà Perelló, Francesc Civera, Sebastià Font Martorell, Bartomeu Muntaner, Antoni Parietti, Antoni Pericàs, Antoni Rosselló, Jeroni Rosselló, Antoni Maria Sbert, Bartomeu Bordoy i Lluís Castellà signaren la sol·licitud en la qual demanaven que l'Ateneu premiés el millor projecte de monument a Ramon Llull.¹⁶

Uns anys després, concretament el 1872:

«D. Pedro de A. Peña hizo el proyecto de monumento a Ramon Llull, que pensava erigirse en la plaza de San Francisco. Se señalaba la estatua del Iluminado Doctor con el hábito de la orden terciaria en el siglo XIII, sobre un pedestal de estilo gótico en el que aparecían esculpidos los títulos de sus principales obras. Su concepción era acertada y gustó.»¹⁷

La notícia havia estat coneguda a Palma en el marc de la festa de Ramon Llull, el 3 de juliol. Aquell dia, *La Crónica de Menorca* informava que *La Constancia* havia parlat a Palma d'aquest projecte que Pere d'Alcàntara Peña havia promogut erigir a la plaça de Sant Francesc.¹⁸ El 1870, l'Ajuntament de Palma, amb majoria republicana, s'havia negat a patrocinar la festa de Ramon Llull i havia apostat, amb el suport de Peña entre d'altres, per enaltir la figura de Joanot Colom. Aquest fet havia generat un debat ciutadà significatiu, en el qual republicans i progressistes manifestaren que no estaven disposats a donar suport al model religiós tradicional, però no descartaven seguir considerant Ramon Llull com a figura de consens i d'identitat ciutadana.¹⁹

Els sectors liberals i progressistes no acabaven d'assimilar que, com passava a la nova Itàlia, Llull podia ser la figura heterodoxa i crítica amb l'estament eclesiàstic, hostil al model convencional social arcaic.

¹⁶ Mas i Vives, J. (2008). *La construcció [...]*, pàg. 130-131, 133, 137, 134-135, 138-139, 142-143.

¹⁷ Llabrés Bernal, J. (1971). *Noticias y relaciones [...]*, pàg. 98-99.

¹⁸ (1872). «De "La Constancia":». *La Crónica de Menorca*, 723 (3 de juliol), 3.

¹⁹ (1870). *El Iris de Paz* (7 de juliol).

Entre 1872 i 1882, l'arxiduc Lluís Salvador encarregà a l'artista Giovanni Dupré (1817-1882) una escultura de Ramon Llull per presidir la capella que havia fet construir a Miramar (fig. 1), en el marc del centenari de la fundació del Monestir de Miramar (1276-1876)²⁰. Dupré havia presentat una *Pietà* a l'Exposició Universal de París (1867), que havia estat premiada amb una medalla d'honor. Uns anys més tard, esculpí el monument dedicat a Camil Cavour. El cas de les escultures de Cavour (Torí) o de Manín (Venècia) han estat estudiades des de la perspectiva dels polítics enlairats en un pedestal i col·locats en els principals indrets de veneració ciutadana. L'escultor Dupré, contractat per l'arxiduc, autor de l'escultura de Ramon Llull que des de 2016 forma part del fons del Museu Diocesà de Mallorca (fig. 2), havia treballat al servei de la unificació d'Itàlia i dels ideals del liberalisme. No obstant això, féu diverses escultures de signe religiós, entre les peces una de dedicada a Giotto, una de Pius IX —situada a la placeta del Palau Episcopal de Piacenza— i un Sant Francesc per a la catedral de San Rufino (Assís). Una de les seves obres més representatives és el monument a Girolamo Savonarola (Florència, 1873), una escultura política que encaixa perfectament en el sentit que tenia també el monument a Llull que la societat illenca tenia en perspectiva erigir. La idea de l'arxiduc, en canvi, sembla que era una altra de ben diferent.²¹ Segons el mateix Lluís Salvador d'Àustria, aquesta escultura va ser la darrera obra que realitzà l'escultor «fins a n'es punt de que es peu no estava acabat y el va acabar sa seua fiya».²²

Durant el Sexenni Democràtic (1868-1874), Palma no sols no qüestionà l'existència d'un carrer dedicat a Ramon Llull sinó que més aviat reconsiderà el paper cívic i cultural que representava per Palma i per Mallorca la figura de Llull. Però el projecte de monument públic no reeixí.

²⁰ Lluís Salvador, arxiduc d'Àustria (2015). *Indicaciones a los que visitan Miramar. Lo que sé de Miramar*. Mallorca: J. J. de Olañeta Editor, pàg. 45-50.

²¹ Spalletti cita entre les obres de Dupré un Ramon Llull per una capella de la finca Miramar, de l'arxiduc Lluís Salvador: Spalletti, E. (1993). «Dupré, Giovanni». A *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 42. <http://tinyurl.com/gqhj99b> [data de consulta: 3 d'octubre de 2016].

²² Lluís Salvador, arxiduc d'Àustria (2015). *Indicaciones* [...], pàg. 50.

3. El projecte de l'escultor Joan Samsó i la implicació d'institucions i la societat civil mallorquina (1878-1899)

Amb la Restauració borbònica, el 1875, segurament el tema lul·lià redimensionà l'interès des del punt de vista cultural i cívic, i recobrà bona part del seu vessant religiós tradicional. Quan es creà la Societat Arqueològica Lul·liana, el 1881, s'enriquí el teixit lul·lià amb un corrent de compromís cultural i patrimonial que es fonamentava en la figura de Ramon Llull, en gran part sostingut en una idea integral, fomentat pels integrants del corrent neocatòlic, conservador i restauracionista, corrent del qual Bartomeu Ferrà Perelló era un dels principals representants. Durant el primer decenni de la Restauració, les referències i inquietuds monumentals no apareixen, però es podrien haver donat les primeres passes per aconseguir un cert consens cultural entre els neocatòlics (J. M. Quadrado), els unionistes de la Unió Catòlica (Joan Maura, Tomàs Forteza, Bartomeu Ferrà, entre d'altres) i els sectors més laïcistes i liberals (Mateu Obrador, Jeroni Rosselló), tots ells implicats en projectes culturals, pedagògics i polítics. El 1880, la mecenes mallorquina Bàrbara Mora havia promogut la construcció d'una capella neogòtica a Son Mas (Esporles), obra pel mestre Bartomeu Ferrà. Una escultura de Ramon Llull, realitzada per Llorenç Galmés²³ (fig. 3), presideix la clastra, l'espai semipúblic, entre les cases dels senyors de Son Mas i la capella. En aquell context, el 1881 es parlava de Cura, al puig de Randa, com a monument (interessant, però no en el sentit de monument escultòric).²⁴

Aquell any de 1881 es donà a conèixer l'esbós per una estàtua pública dedicada al patrici Ramon Llull, del guanyador del concurs a *Fires i Festes de Palma*. El dit concurs havia estat promogut i sufragat per l'Ajuntament de Palma i pel claustre de professors de l'Institut Balear. L'autor va ser Eduard B. Alentorn²⁵ (fig. 4). La Societat Arqueològica-

²³ Ferrà, B. (1890). «Monumentos a [...]», pàg. 202.

²⁴ Pou Muntaner, J. (1985). *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. El siglo XIX. Tomo VI (1881-1885)*. Palma: Gràfiques Miramar, pàg. 24-25.

²⁵ Ferrà, B. (1890). «Monumentos a Raimundo Lulio [Continuación]». BSAL, 3, pàg. 217-218. Gutiérrez de la Vega, J. (1881). «Junta organizadora de las Firas y Festas populares de Palma». *La Ilustració Catalana: periòdich desenal, artístich, literari y científich*, 28, 222-223. Pou Muntaner, J. (1985). *Noticias [...]*, pàg. 49-52. Tera, E. (2009). «Un escultor oblidat: Eduard B. Alentorn (1855-1920)». *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, 23-24, 133-152.

Lul·liana havia organitzat també una exposició iconogràfica de Ramon Llull, motiu a partir del qual se'n va inaugurar un monument al claustre del Col·legi de la Sapiència. Ferrà diu:

«Compónese de un haz de columnillas de piedra de Santanyí, surmontado por la estatua de nuestro Patrono, barro cocido original del escultor catalán Sr. Santigosa.»²⁶

La Societat Arqueològica Lul·liana participà en l'Exposició Universal de Barcelona (1888) amb la instal·lació d'una escultura de Ramon Llull. La peça havia estat obrada per Llorenç Ferrer, amb unes dimensions de 4,5 m alçada i 1,4 m ample²⁷ (fig. 5). És molt probable que aquella mateixa obra sigui la que de moment es col·locà al claustre de l'Institut Balear, al final de 1888, mentre es debatia la possibilitat d'erigir un monument públic:

«se colocó en el centro del claustro porticado del Instituto Balear, un pedestal destinado á sostener otra estatua de Raimundo Lulio, construido y tallado por el ya dicho escultor Sr. Ferrer según diseño del arquitecto, nuestro consocio, D. Juan Guasp. De forma cuadrilátera piramidal truncada, muestra en su frente una corona de laurel cruzada por una palma en alto relieve; y por dedicatoria: «A Raimundo Lulio, el Instituto Balear». La estàtua *in fieri* está encargada al escultor Sr. Galmés»²⁸ (fig. 6).

És plausible imaginar que sigui la mateixa que es va situar després al claustre de Montisio i que posteriorment es va ubicar vora l'Institut Ramon Llull, a la Via Roma (fig. 7). A *La Nostra Terra* se'l descriu de la forma següent:

«Ramon Llull té a la nostra Ciutat un petit monument elevat a la seva memòria, deixalla dels nostres avis, migrat i esquitit, i

²⁶ Tot i això, el pedestal de l'escultura situada actualment al pati de la Sapiència posa la data de 1929.

²⁷ Ferrà, B. (1888). «Nuestra instalación». BSAL, 2, 4-12. Ferrà, B. (1888). «Nuestra lámina». BSAL, 2, 290. Ferrà, B. (1890). «Monumentos a [...], pàg. 218.

²⁸ Ferrà, B. (1890). «Monumentos a [...], pàg. 219. Vidal Isern, J. (1962). *Monumentos de Palma*. Palma: Alfa, pàg. 17. Vidal Isern, J. (1964). «El monumento a Ramon Llull». ABC (23 de maig), 30.

que encara sembla més minúscul del que és per trobar-se mal emplaçat en la confluència de les grans vies de l'eixampla.»²⁹

La recuperació del projecte monumental de Ramon Llull a Palma no apareix fins el 15 de novembre de 1888, quan la Diputació Provincial de les Balears acorda associar-se a la iniciativa presa per l'Ajuntament de Palma d'erigir el monument a Llull (fig. 8). La Diputació oferia a la corporació municipal suport moral i material davant una iniciativa d'aquella magnitud, que havia de dignificar la grandesa del savi i màrtir mallorquí.³⁰ A instàncies de la Societat Arqueològica Lul·liana es col·locà una làpida commemorativa a la plaça Major de Palma, dissenyada per Bartomeu Ferrà (fig. 9) i obrada per Llorenç Ferrer (fig. 10).

Arran d'aquella decisió institucional, presa per l'Ajuntament de Palma i la Diputació Provincial, es convidaren les institucions civils i eclesiàstiques amb la finalitat de crear una Junta. L'acord municipal s'havia pres el 9 de novembre de 1888, en sessió plenària, a Cort. Les Actes Capitulars de la Seu de Mallorca, el primer de desembre de 1888 consignaven aquella convidada:

«Enterose el Cabildo de una comunicación en la que el Sr. Alcalde de Palma exponía el proyecto concebido por el Excmo. Ayuntamiento de erigir un monumento que recordase á las futuras generaciones el nombre glorioso del Beato Raymundo Llull, y demandaba el concurso de la Corporación Capitular á la que, al objeto, se pedía designase á uno de sus individuos para que la representara en el seno de la Junta que, al referido propósito, se trataba de formar. El Cabildo, accediendo á los deseos del Municipio, nombró para su representante al M.Y.Sr. D. Sebastián Gili, Canónigo.»³¹

²⁹ Salvà i Ripoll, A. (1935). «Lul·lisme». *La Nostra Terra. Revista mensual de literatura, art i ciències*, 88 (abril), pàg. 123.

³⁰ Pou Muntaner, J. (1985). *Noticias* [...], pàg. 250.

³¹ Arxiu Capitular de Mallorca (ACM), 01-10-ACA-075, 10 de desembre de 1888, f. 184r.

Durant aquelles setmanes la Comissió promotora —encapçalada per l'Ajuntament de Palma— rebé les adhesions de l'arxiduc Lluís Salvador i del bisbe Jacint Maria Cervera.³²

Després de les adhesions, el 21 de gener de 1889, es constituí la comissió que havia de tenir cura de l'erecció del monument.³³ Ben aviat se'n convocà una primera reunió, i el 24 d'octubre de 1889 es reuní per segona vegada la dita comissió encarregada d'aixecar el monument a Ramon Llull.³⁴ Hagué de passar prop d'un any i mig perquè la Comissió, de la qual Bartomeu Ferrà Perelló era el secretari, pogués donar compte dels avanços en aquella gestió i execució de l'encàrrec. Ferrà, el 23 de maig de 1891, en qualitat de secretari de la dita Comissió manifestà que, de la correspondència amb l'escultor Samsó, es deduïa que aquest havia finalitzat l'esbós, però devia tenir algunes dificultats per continuar l'encàrrec, de tal manera que «acordóse conferirle el encargo de modelar la estatua, por precio de diez mil pesetas, dando cuenta de este contrato al Ayuntamiento».³⁵

Ben aviat ambdues parts redactaren un contracte, així mateix, atès que la Comissió disposava de fotografies de l'esbós i valorà amb atenció el projecte (fig. 11), en la sessió del 20 de juny de 1891:

«La Comisión encargada de erigir un monumento a Ramon Llull al objeto de examinar las fotografías del boceto presentados por el Sr. Sansó, aceptando el contrato, se acordó aprobar la actitud y la expresión con que dicho artista presenta a Ramon Llull y comunicárselo para que continuando su estilo pueda mejorarlo y terminarlo con la perfección posible. Acordóse también exponer dicha estatua sobre un pedestal en el museo de la Lonja, a fin de que pueda ser examinada por el público tan pronto como sea recibida.»³⁶

³² Pou Muntaner, J. (1985). *Noticias* [...], pàg. 259.

³³ Pou Muntaner, J. (1985). *Noticias* [...], pàg. 280.

³⁴ Pou Muntaner, J. (1985). *Noticias* [...], pàg. 335.

³⁵ Pou Muntaner, J. (1985). *Noticias* [...], pàg. 52.

³⁶ Pou Muntaner, J. (1985). *Noticias* [...], pàg. 58.

Se suposava que el projecte ben aviat s'hauria executat i la setmana de davant, el 27 de juny, en una nova reunió de la Comissió Promonument a Ramon Llull es tractà ja el tema de l'emplaçament, sense arribar a cap acord definitiu. Seria en aquell marc que Bartomeu Ferrà hauria proposat l'actual carrer Antoni Maura com el més indicat per ubicar el monument a Llull (fig. 12). Per això:

«Se comisionó a los senyores Quadrado y Rosselló para redactar la circular, invitando a las autoridades, corporaciones y sociedades notables de Mallorca para que contribuyan a costear el proyectado monumento.»³⁷

La primavera de 1889, l'Ajuntament de Palma havia nomenat Bartomeu Ferrà mestre d'obres municipal.³⁸ Segons els acords municipals de l'Ajuntament de Palma, no va ser fins el 30 d'octubre quan s'encarregà a l'escultor català Joan Samsó un esbós d'escultura monumental de Ramon Llull en bronze, de quatre metres d'alçada.³⁹

La crònica del *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* deixava constància, en el seu número del 10 de desembre de 1889, de la tercera reunió de la Comissió, amb l'encàrrec a l'escultor Joan Samsó, professor de la Real Academia de San Fernando. Segons les referències, Samsó havia esculpit una terracota de Ramon Llull el 1895.⁴⁰ Entre el 1889 i el 1895, l'escultor barceloní establert a Madrid estava vinculat a Madrazo i als prohoms de la Unió Catòlica, òrbita en la qual es movien Josep Maria Quadrado i Bartomeu Ferrà, i altres intel·lectuals catòlics del darrer terç del segle XIX. L'espai ideològic per on transitava la seva proposta es pot seguir a les publicacions catòliques i liberals de l'època. Tant Samsó com Ferrà plantaren cara a la tesi que l'estatuària era un gènere essencialment pagà i civil. Aquest és un debat en el qual Joan Samsó pren part defensant el component creient i de fe, en un debat

³⁷ Pou Muntaner, J. (1985). *Noticias* [...], pàg. 59.

³⁸ (1908). *Notas de acuerdos municipales* [...], pàg. 114.

³⁹ (1908). *Notas de acuerdos municipales* [...], pàg. 116.

⁴⁰ Azcue Brea, L. (2009). «Escultors catalans del segle XIX al Museo Nacional del Prado. Una primera aproximació». *Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya*, 10, pàg. 117-119. P. A. «Samsó, Juan». A *Enciclopedia del Museo del Prado*.

<http://tinyurl.com/gmghdup> [data de consulta: 3 d'octubre de 2016].

força viu, mentre l'Església catòlica hispana està restaurant alguns dels seus espais més emblemàtics, com ara el Santuari de Covadonga.⁴¹

Segons la documentació, el 22 de maig del 1891 l'Ajuntament de Palma encarregà definitivament a l'escultor Samsó l'execució d'una estàtua a Ramon Llull.⁴² Aquell mateix any, Miquel Costa i Llobera predicà en la festa de Ramon Llull i l'Ajuntament n'edita el sermó.⁴³ Per aquell any, el 25 octubre, Bartomeu Ferrà dimitia com a mestre d'obres de l'Ajuntament.⁴⁴ Per completar aquest encàrrec, uns mesos després, concretament el 24 de març de 1892:

«La Comisión Ejecutiva del monumento a Ramon Llull aprueba el programa con sujeción al cual se abre el concurso, entre hijos de las Baleares, o naturalizados en ellas, para premiar el mayor proyecto arquitectónico, destinado a sustentar la estatua de Ramon Llull, fundida en bronce, cuyo modelo original, encargó dicha comisión a D. Juan Sansó.»⁴⁵

Comptava amb el suport de la premsa confessional, *El Áncora* i *El católico Balear*, mentre la premsa liberal i republicana mantingué una actitud més crítica.

Ja el 1895, quan el projecte escultòric de Samsó estava finalitzat, Bartomeu Ferrà hauria participat en el concurs del pedestal que havia de sostenir l'estàtua (fig. 13). *El Heraldo de Baleares* primer, i la *Unión Republicana* després, van ser especialment crítics amb aquests projectes. *El Heraldo de Baleares*, amb data de 9 d'agost de 1896, recollia una bona part de la història del monument dedicat a Ramon Llull, i el definia com la «historia de las intenciones abortadas para levantar a R. Lulio el referido monumento».⁴⁶ En aquest mateix article es remetia al tom tercer del BSAL (1889-90).

⁴¹ (1901). «Donativo de la reina regente». *La Verdad. Diario político de noticias e intereses generales*, 127 (22 de juny), 1. (1928). *La Región* (14 de setembre).

⁴² (1908). *Notas de acuerdos municipales* [...], pàg. 125.

⁴³ (1908). *Notas de acuerdos municipales* [...], pàg. 125.

⁴⁴ (1908). *Notas de acuerdos municipales* [...], pàg. 125.

⁴⁵ Pou Muntaner, J. (1992). *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. El siglo XIX. Tomo VIII (1891-1895)*. Palma: Societat Arqueològica Lul·liana, pàg.133-134.

⁴⁶ Ene Prima (1896). «Estatuas monumentales». *El Heraldo de Baleares*, 792 (9 d'agost), 1.

El Heraldo de Baleares, arran de la mort de Josep Maria Quadrado, havia promogut un monument públic a l'eminent historiador, tot en el context en què se suposava era a punt de finalitzar el projecte de l'estàtua de Ramon Llull. Es parlava «d'entusiasme pels monuments»,⁴⁷ amb un cert sentit crític i irònic, l'autor parlava d'adquirir el bronze dels canons i altres elements innecessaris per a plantar estàtues, ja que semblava que el problema no era dissenyar-les sinó fondre-les, les escultures encarregades. Si Palma pretenia incorporar-se a les cultures europees i assumir el progrés civilitzador, hauria de ser especialment crítica amb les esfinxs del Born, i haver apostat per imatges relacionades amb la història pròpia, i col·locar estàtues als personatges més rellevants d'aquesta història.

Durant el darrer terç del segle XIX, la cultura religiosa tradicional recupera bona part de la iniciativa pública. El Capítol de la Catedral participava en el projecte monumental interinstitucional, però sobretot es dedicà a finalitzar les obres pròpies a la Seu, entre les quals la incorporació de l'escultura de Ramon Llull a la façana, obra de Galmés, l'escultor que, com hem vist, treballava al costat de Bartomeu Ferrà. Per altra banda, alguns edificis religiosos de nova planta d'aquesta conjuntura s'enriquiren amb iconografia de Ramon Llull, com ara les de l'ermita del Sant Crist (Llubí) i de l'oratori del convent de les Missioneres dels Sagrats Cors de Campos, inaugurat el 1891. Allò que fracassà va ser el projecte d'erigir el gran monument urbà a Llull, tot i que es tenia un projecte acabat (encarregat a Joan Samsó), segurament per desavinences sobre el relat que havia d'acompanyar aquell símbol cívic.

4. La millor conjuntura per consensuar el monument cívic a Llull (1900-1915)

Segons els crònics d'època, el 3 d'abril de 1900:

«En el Despacho del Presidente de la Diputación Provincial se reunieron distinguidas personalidades de la ciudad con el objeto de cambiar impresiones y estudiar la mejor manera para llevar a cabo la realización de un monumento digno a la memoria del

⁴⁷ N. (1896). «Estatuas Monumentales». *El Heraldo de Baleares*, 785 (4 d'agost), 1.

bienaventurado Ramon Llull. Manifestó D. Alejandro Rosselló que podía contarse con el apoyo de la Diputación Provincial y el Alcalde también ofreció el apoyo del Ayuntamiento.»⁴⁸

Ambdues institucions convidaren el Capítol de la Catedral a una magna reunió en la qual havien de participar les institucions locals. El Capítol en una sessió extraordinària de l'onze d'abril deixava constància, a instàncies del degà, que:

«Excmo. Sr. Presidente de la Diputación; invita á los Sres. Capitulares á una reunión en la Lonja [...] Reunión magna que, muy pronto, había de celebrarse en la Lonja, para acordar la erección de un grandioso monumento al Bto. Raimundo Lulio».⁴⁹

No va ser fins a la tardor d'aquell any quan, en una nova reunió extraordinària del Capítol, va ser tractat novament el tema del monument, tot notificant la idea de la Junta Magna:

«Se acordó secundar la iniciativa de la Excma. Diputación Provincial y del Excmo. Ayuntamiento consignando el nombre del Cabildo juntamente con el de las dos Corporaciones citadas en las esquelas de invitación para la reunión que debe verificarse el día cuatro del próximo mes de Noviembre, presididas por las Autoridades Superiores civiles y eclesiásticas, con el objeto de acordar la erección de un monumento al Bto. Raimundo Lulio. A la vez fué designado el M.Y.Sr. Canónigo Penitenciario para llevar la voz del Cabildo en aquella solemne Junta. También fué autorizado el M.Y.Sr. Arcipreste para prestar los bancos y utensilios de esta Catedral que estimare convenientes.»⁵⁰

El Capítol elegí l'arxipreste com a representant en aquella Junta destinada a l'erecció del monument a Ramon Llull:

⁴⁸ Pou Muntaner, J. (1998). *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX. Tomo IX (1896-1900)*. Palma: Societat Arqueològica Lul·liana, pàg. 227.

⁴⁹ ACM, 01-10-ACA-076, 11 d'abril de 1900, f. 187v-188r.

⁵⁰ ACM, 01-10-ACA-076, 19 d'octubre de 1900, f. 218r-218v.

«Se leyó un oficio del Excmo. Sr. Obispo en que rogaba á la Corporación que designara la persona que había de representarle en la Junta encargada de levantar un monumento al Beato Raimundo Lulio á fin de poder extender enseguida el nombramiento. El Cabildo nombro al M.Y.Sr. Arcipreste para que le representara en dicha Junta.»⁵¹

Referint-se a aquest context, Catalina Cantarelles afirmava que:

«en el tránsito del ochocientos al novecientos se levantaron una serie de estatuas en piedra en diversos centros vinculados al beato: en el patio del colegio de la Sapiencia, en el monasterio de La Real, en el Instituto Balear, etcétera. Todas ellas fueron de concepción semejante. Invariablemente Llull aparece erguido, barbado, y presentando ocasionalmente alguna de sus obras, a veces con un nimbo».⁵²

Com hem pogut constatar, en el trànsit al segle XX ja existien les escultures de la clastra del Col·legi de la Sapiència i de l'Institut Balear, a Montis-sion; però la del Monestir de la Real és de 1952. Fins a 1916, en el marc de la commemoració del VI Centenari de la mort de Llull, els principals referents iconogràfics monumentals estaven ubicats encara en espais tancats, Ramon Llull havia sortit dels temples, s'havia secularitzat parcialment, i com a símbol estava evolucionant en una fase de trànsit del sentit religiós al civil.

Entre 1895 i 1904, es renovà la sala de Plenaris de l'Ajuntament de Palma, la qual cosa suposà la incorporació dels busts i medallons de persones il·lustres del Regne i de la Ciutat. El programa iconogràfic va ésser concebut per l'arxiver i cronista Benet Pons Fàbregues. Entre aquestes escultures hi havia la de Llull, realitzada en guix per Llorenç Rosselló, cap a 1898.⁵³ Però, com havia passat en intents anteriors,

⁵¹ ACM, 01-10-ACA-076, 15 de novembre de 1900, f. 221v-222r.

⁵² Cantarellas Camps, C. (2005). «Iconografía [...]», pàg. 226.

⁵³ Cantarellas Camps, C. (2003). «Ramon Llull [...]», pàg. 38. Cantarellas Camps, C. (2005). «Iconografía [...]», pàg. 225. Riera, J. (2002). *L'escultor Llorenç Rosselló (1867-1901)*. Alaró: Ajuntament d'Alaró; Palma de Mallorca: Consell de Mallorca, Departament de Cultura, pàg. 50-54.

aquesta gran proposta promoguda inicialment per la Diputació Provincial i l'Ajuntament de Palma tampoc no arribà a bon port.

Ja en el context de la commemoració del sisè centenari de la mort de Ramon Llull, els més nostàlgics, entre els quals Bartomeu Ferrà i Miquel Duran, feien memòria a *La Veu d'Inca* de la imatge de Joan Samsó que no s'havia fos en bronze tal com hauria estat el desig dels seus promotors, entre els quals el mateix Bartomeu Ferrà.⁵⁴ Durant els primers decennis del nou-cents, en diversos indrets de Mallorca s'havien erigit monuments i escultures, majoritàriament de caràcter religiós, entre les quals excel·lia la de Juníper Serra, erigida a Petra el 1913.⁵⁵ En aquella circumstància del 1915 també es parlava del segon projecte per un monument civil a Ramon Llull no realitzat. Havia de ser realitzat per Josep Clarà⁵⁶ (fig. 14 i fig. 15).

Antoni Maria Alcover, canonge i vicari general del bisbe Campins, així com els canonges més compromesos amb el projecte lul·lià del bisbe, a penes no mostraren interès per aquesta casta de projectes cívics. Campins tenia el seu projecte lul·lià propi, a Sant Francesc de Palma, i al Santuari de Cura que, en l'imaginari de la Diòcesi, s'havien de transformar en espais civicoreligiosos de primeríssim nivell, tant per als visitants inquiets des del punt de vista cultural, com per a la comunitat religiosa local, devota del beat Ramon Llull, gran inspirador i fonament de la Mallorca cristiana que Campins afavoria.⁵⁷

Les paraules de Miquel Costa i Llobera davant la sepultura de Llull, en el marc de la festa que Mallorca celebrava el 1915, fan palesa la visió que aquesta generació tenia de la situació religiosa i de les necessitats d'enfortir els símbols històrics comuns:

⁵⁴ A. J. (1915). «Inca i el beat Ramon Llull». *La Veu d'Inca*, 27 (3 de juliol), 1.

⁵⁵ Giménez, A. (1913). «Los monumentos al Padre Serra». *El Heraldo de Cristo*, 56, 170-174.

⁵⁶ Antonietti (1915). «Lo monument a Ramon Llull, a Palma de Mallorca». *La Il·lustració Catalana: periòdic desenat, artístich, literari y científich*, 614 (14 de març), 170-171. Mas, J. (2012). «Les estàtues de Ramon Llull». *Les Finestres del Temps. Història, cultura i curiositats de Palma i la resta del món*. <http://tinyurl.com/jtocxj4> [data de consulta: 3 d'octubre de 2016].

⁵⁷ Fullana Puigserver, P. (2015). *El bisbe arquitecte. Pere Joan Campins i Barceló (1859-1915)*. Mallorca: Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 12), pàg. 517-541.

«És cert que l'entusiasme pel gran Ramon Llull no és tan viu com un temps dins Mallorca [...]. Reprenge nova activitat la Causa Pia Lul·liana, retorni la decaiguda devoció popular, així com ja retorna l'admiració de savis i erudits. Germans, aquell sepulcre magnífic encara demana complement. Les nostres places i vies demanen l'honor d'una estàtua monumental que proclami la més alta de les nostres glòries. ¿Passarà la nostra generació sense que això es veja?»⁵⁸

5. L'ombra de la celebració del VI Centenari lul·lià (1915-1916) s'allargà fins a 1967: el primer monument urbà

Cap a 1916, en el marc segurament del VI Centenari de la mort de Llull, es va col·locar la primera pedra del que havia de ser un altre monument a Ramon Llull, ubicat a l'entrada de Palma pel moll, però tampoc no es va tirar endavant.⁵⁹ Degué ser també en aquell context quan, arran de la inauguració de la nova seu de l'Institut Balear, l'escultura fins llavors ubicada en el claustre de Monti-sion es degué traslladar davant aquest nou edifici.

Seguint aquesta mateixa idea, els franciscans del Tercer Orde Regular van promoure l'erecció d'un monument a l'entrada del Santuari de Cura. Durant els primers mesos de 1919, la revista mensual *El Heraldo de Cristo* anunciava l'erecció d'una escultura al puig de Randa, sobre el nou portal d'entrada al recinte que acaba d'obrir-se en el punt precís per on hi entraven des de temps antic. Afegia, el text:

«Aixecada aixís en monument, dalt aquella altura beneida, l'estàtua de nostre fervorós Contemplatiu, la montanya de Randa no serà ja sinó el colossal escambell o la gloriosa peanya qui sostindrà la gegantina figura del qui per ses enlairades virtuts i per santedat de la seua vida admirable, merexeria tenir-ne un de monument, no ja dins la plassa major de totes les nostres viles, sinó dins el cor de cada un dels qui s'anomenen fills de la raça mallorquina.»⁶⁰

⁵⁸ Costa i Llobera, M. (1947). *Obres Completes*. Barcelona: Selecta, pàg. 643.

⁵⁹ Vidal Isern, J. (1962). *Monumentos de [...]*, pàg. 17-18.

⁶⁰ Fra Gil del Roseret (1919). «Del Puig de Randa». *El Heraldo de Cristo*, 119 (març

Tanmateix, aquell monument obeïa a una idea religiosa, vinculava Ramon Llull a l'indret d'inspiració espiritual i religiosa, per tant, a l'element més devocional, però ja en un sentit modern. L'escultura havia estat obrada per Miquel Vadell i va ser beneïda pel canonge Bonaventura Barceló, arxipreste de la Seu, la festa de la Mare de Déu de Cura i de la Benedicció dels Fruits, dia 25 d'abril de 1919.⁶¹

Tanmateix, aquella pedagogia de divulgar i fer conèixer la figura de Ramon Llull, erigint monuments a les places i dedicant-n'hi un d'emblemàtic, havia fracassat. Restaven, no obstant això, referències en forma de plaques i escultures situades en espais estratègics, com hem vist. Tanmateix, la figura de Llull seguia associada, gairebé de forma exclusiva, a l'Església. De tal manera que en el context de les convulsions anticlericals dels primers mesos de la proclamació de la II República, hi ha constància que el monument a Llull havia sofert algun tipus d'improperi. Estudiants i joves incontrolats havien projectat el seu compromís amb la República cap a aquella imatge que consideraven, encara, com a icona de la religió i d'un passat que s'havia de superar. A *La Nostra Terra*, reivindicant la necessitat de donar a conèixer Ramon Llull, diu:

«Res no en saben, ni la més petita noció en tenen, i per això no hi ha, ni hi pot haver, raonadament, respecte al seu record. Bé ho demostra el fet vandàlic de trencar el cap a la figura del seu pobre monument de la Rambla, i el que encara no estigui reparat el mal, després d'haver transcorregut tot un any des de la seva perpetuació indigna.»⁶²

Ja el 1932, en el marc de la commemoració del VII Centenari del naixement de Ramon Llull, l'Associació Per la Cultura de Mallorca es proposà novament liderar l'aixecament d'un monument dedicat a Ramon Llull. Des de *La Nostra Terra* es proposa reprendre la realització de l'escultura al principi del moll i reconvertir la plaça Major. Igualment també es proposa organitzar un Congrés Lul·lià i un cicle de conferències, entre d'altres iniciatives.

1919), 45-46.

⁶¹ (1919). «Solemne fiesta en el Santuario de Nuestra Señora de Cura». *El Heraldo de Cristo*, 121 (maig 1919), 77-78.

⁶² Salvà i Ripoll, A. (1932). «Mallorca i Ramon Llull». *La Nostra Terra. Revista mensual de literatura, art i ciències*, 52 (abril), pàg. 141.

Cap d'aquests intents no reeixí, el monument a Llull no arribà a ser una realitat, mentre continuaven col·locant-se estàtues dedicades al gran Llull, potser avui considerades menors, com ara al monestir de la Real (1952), o fins i tot en alguns espais privats, com la que féu construir Guillem Puigserver Munar (Algaida 1882 - Palma 1961), aquesta darrera obra en pedra de Santanyí, per Tomàs Vila. El darrer tram de la seva vida coincidí amb la construcció i posada en funcionament del Seminari Nou, a Son Gibert. En el marc de la finalització de les obres de la capella del Seminari, Puigserver llegà a aquesta entitat un santcris d'ivori, obrat per Tomàs Vila, altar, retaule, relíquies, un calze (que havia estat el d'ús diari del cardenal Despuig) i ornaments litúrgics que parlen de generositat i donen una idea de l'esperit que impulsava la vida d'un capellà que segurament sabia que aquesta era l'única via de perpetuar la seva memòria. El 12 d'octubre de 1960, el bisbe Jesús Enciso i el rector del Seminari, Pere Sureda, reberen la donació del clergue algaidí. Jeroni Fito escrivia: «I en el pati de teòlegs quedarà la figura del Beat Ramon Llull, monument petri, amb vitalitat imperecedera, darrer testimoni del molt que ens estimà don Guillem.» A punt de commemorar el VII Centenari de la mort de Ramon Llull, aquesta escultura és, avui, un ressò més de la força i l'energia que tingué la commemoració de VI Centenari, el 1915, i l'estimació a Ramon Llull que conreà aquella generació de clergues joves que havia assaborit la vitalitat d'aquella efemèride promoguda pel bisbe Campins. El 25 de gener de 1961, l'escultura de Llull va ser col·locada en el pati del Seminari en un acte presidit pel bisbe Enciso i lloat per Bru Morey, canonge doctoral i professor del Seminari en un article del número 11 de la revista *Antorcha*.⁶³ Sebastià Garcias Palou publicava en aquell mateix número un article titulat «Ramon Llull en el Seminario», el text del discurs fet a la capella del nou Seminari en el marc de la festivitat de la Conversió del Beat de 1961, pocs dies abans que es beneís l'escultura donada pel capellà algaidí. El jove Pere Joan Llabrés va ser l'encarregat de redactar la crònica de la benedicció de l'estàtua i de resumir els actes lul·lians d'aquell any en el Seminari, en un article titulat «El mestre il·luminat entre nosaltres», per bé que era escrit en castellà, com manaven els cànons de la publicació.⁶⁴

⁶³ Fullana Puigserver, P. (2014). «Mossèn Guillem Puigserver Munar: entre Ramon Llull i Antoni Gaudí». *Lluc: Revista de Cultura i Idees*, 884-885, pàg. 55.

⁶⁴ Fullana Puigserver, P. (2014). «Mossèn Guillem [...]», pàg. 55.

Tanmateix, aquella llarga etapa d'intents frustrats, acabaria amb l'erecció, el 1967 d'una escultura dedicada a Ramon Llull, aproximadament al mateix indret on havien posat la primera pedra en el VI Centenari de la mort. El monument a Ramon Llull ubicat a l'avinguda d'Antoni Maura (passeig de Sagra), va ser realitzat per Horacio de Eguía i promogut per l'Ajuntament de Palma, i es va col·locar el 18 d'octubre de 1967⁶⁵ (fig. 16). Desconeixem a hores d'ara la vinculació del Capítol en l'execució d'aquella obra en la qual segurament participà el canonge Sebastià Garcias Palou. *Diario de Mallorca* publicà, el 1968, un article de mossèn Bartomeu Ballester, organista de la Seu, on manifestava certs dubtes sobre la idoneïtat d'aquell monument. El debat sobre la ubicació que havia alentit l'erecció durant cinquanta anys, persistia:

«En nuestro caso, el área despejada de edificio tiene grandes dimensiones, y las tendrá mucho más, al extenderse hasta la Almudaina. Relativamente a éstas, el monumento se queda pequeño y achatado; a cierta distancia, semeja un detalle del conjunto general. No fuera así, si todo el triángulo de ubicación fuese una base escultórica con alegorías, tan alta al menos como el conjunto actual, que sostuviera la clásica columna, y sobre ella la estatua, elevándose sobre las palmeras. Los monumentos citados antes no son menores; nuestro personaje no merece menos: la Ciudad es para tanto [...]. El silencio sobre el proyecto, la eliminación de propagandas con antelación y la aparición de la noche a la mañana, ha causado en muchos el golpe agradable de la sorpresa. Pero el presupuesto de un año y los trabajos de unes semanas no llegarán a más, mientras los erarios de muchas generaciones y los esfuerzos de siglos levantan catedrales. El Huerto del Rey será pronto un jardín o parque largo y ancho, y tranquilo y noble. En él tornaría su posición honorable Ramón Llull, de haber sido incluido en el proyecto de su urbanización.»⁶⁶

⁶⁵ (1961-1967). «Sección oficial y de noticias 1966-1967». BSAL, 32, pàg. 607-608. Cantarellas Camps, C. (2005). «Iconografía [...], pàg. 225. Brotons Capó, M. M. (2000). *Escultures de Palma*. Palma: El far de les crestes, pàg. 50-51 i 132. Company Vidal, C., Sureda Vallespir, C. i Tur Català, M. (2000). *Palma: ciutat d'escultures*. Palma: Ajuntament de Palma, pàg. 52-53.

⁶⁶ Reus Mas, G. (1997). *Bartomeu Ballester Monserrat. Organista de la Basílica de Ntra. Sra. del Pilar de Saragossa i de la Seu de Mallorca*. Campos: Parròquia de Sant Julià, pàg. 452-453.

6. Cronologia dels projectes urbans en honor a Ramon Llull (1863-1967)

Any	Definició	Localització	Promotor	Autor	Imatges	Fonts
1863	Proposta i esbós d'escultura	Plaça Major (Palma)	Estanislau Lluís Piñano i Jaime Antonio Prohens (lul·listes)	Canuto José Fernández (a) el Pepe		Ferrà, 1890: 201
						Cantarellas, 2003: 35
						Llabrés, 1961: 108
1865	Proposta d'escultura		Particulars			Llabrés, 1961: 259
1868-1872	Millora i canvi d'ubicació de la proposta	Plaça de Sant Francesc (Palma)	L'Ateneu Balear (Pere d'Alcàntara Penya)			Mas i Vives, 2008: 130-143
						Ferrà, 1890: 201
1872-1878	Escultura	Originàriament dins la rotonda de Miramar. Actualment al pati del Palau Episcopal (Palma)	Arxiduc Lluís Salvador	Giovanni Dupré	Fig. 1 i 2	Lluís Salvador, 2015: 45-50
						Ferrà, 1890: 201
						Cantarellas, 1981: 510
1880	Escultura	Capella neogòtica a Son Mas (Esporles)	Bàrbara Mora	Llorenç Galmés	Fig. 3	Ferrà, 1890: 202
1881	Notícia d'un esbós per a una estàtua pública	Guanyador del concurs a Fires i Festes de Palma	Ajuntament de Palma	Eduard B. Alentorn	Fig. 4	Ferrà, 1890: 217-219

Any	Definició	Localització	Promotor	Autor	Imatges	Fonts
1888	Escultura per a la instal·lació de la Societat Arqueològica Lul·liana	Exposició Universal de Barcelona (1888)	Societat Arqueològica Lul·liana	Llorenç Ferrer	Fig. 5-6-7	Ferrà, 1888: 4-12
						Ferrà, 1890: 217-219
						Salvà i Ripoll, 1935: 123
1888	Làpida commemorativa	Plaça Major (Palma)	Societat Arqueològica Lul·liana	Llorenç Ferrer (disseny de Bartomeu Ferrà)	Fig. 9-10	Ferrà, 1888: 201-202
						Ferrà, 1890: 217-219
						Cantarellas, 2003: 35; 2005: 213-228
1888	Primera proposta per un gran monument urbà	Palma	Diputació Provincial i Ajuntament de Palma	Bartomeu Ferrà, Guillem Puig i Salvà		ACM, 01-10-ACA-075: f. 184r
1889	Constitució de la Comissió per a erigir el monument urbà	Palma	Diputació Provincial, Ajuntament i Capítol	Esbós de Joan Samsó	Fig. 11	Pou Muntaner, 1985: 52, 280, 335
1891	Examen de l'esbós de l'escultura, acceptació per la Comissió, recerca de finançament econòmic i decisió sobre l'emplaçament	Palma (confluència dels carrers Marina, Born i Conqueridor)	Diputació Provincial, Ajuntament i Capítol	Joan Samsó i Bartomeu Ferrà	Fig. 12	Pou Muntaner, 1985: 58
						Notas de acuerdos municipales [...], 1908: 116

Any	Definició	Localització	Promotor	Autor	Imatges	Fonts
1892	Concurs per a la realització del pedestal arquitectònic per a l'escultura del monument	Palma (confluència dels carrers Marina, Born i Conqueridor)	Comissió Provincial de Monuments			Ene Prima, 1896: 1
						Pou Muntaner, 1992: 133-134
1895	Nou projecte integral del monument urbà en estil eclèctic	Palma (confluència dels carrers Marina, Born i Conqueridor)	Comissió Provincial de Monuments	Bartomeu Ferrà	Fig. 13	Cantarellas, 2003: 35; 2005: 213-228
1900	Celebració d'una Junta Magna a la Llonja per a la problemàtica de l'emplaçament	Palma	Diputació Provincial, Ajuntament i Capítol	Gabriel Alomar i Jaume Pomar		Pou Muntaner, 1998: 227
1915	Segon projecte per a un monument urbà		Diputació Provincial i Ajuntament de Palma	Josep Clarà	Fig. 14-15	Antonietti, 1915: 170-171
1967	Monument civil realitzat al beat	Avinguda d'Antoni Maura (confluència amb el passeig de Sagrera)	Ajuntament de Palma	Horacio de Eguía	Fig. 16	BSAL, 1961-1967: 607-608
						Cantarellas, 2005: 213-228

7. Fonts documentals: arxivístiques, bibliogràfiques i hemerogràfiques

A., J. (1915). «Inca i el beat Ramon Llull». *La Veu d'Inca*, 27 (3 de juliol), 1-2.

Alcover Sureda, M. (1985). *Origen, naturaleza y valor pedagógico de un colegio luliano*. Palma: Apóstol y Civilizador.

Antonietti (1915). «Lo monument a Ramon Llull, a Palma de Mallorca». *La Il·lustració Catalana: periòdich desenal, artístich, literari y científich*, 614 (14 de març), 170-171.

Arxiu Capítular de Mallorca (ACM), 01-10-ACA-075, 10 de desembre de 1888, f. 184r.

— 01-10-ACA-076, 11 d'abril de 1900, f. 187v-188r.

— 01-10-ACA-076, 19 d'octubre de 1900, f. 218r-218v.

— 01-10-ACA-076, 15 de novembre de 1900, f. 221v-222r.

Arxiu del So i de la Imatge (ASIM). P-2697.

— P-4446.

Arxiu General del Consell de Mallorca (AGCM). X-812-117.

Azcue Brea, L. (2009). «Escultors catalans del segle XIX al Museo Nacional del Prado. Una primera aproximació». *Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya*, 10, 111-139.

Brotons Capó, M. M. (2000). *Escultures de Palma*. Palma: El far de les crestes.

Cantarellas Camps, C. (1981). *La arquitectura mallorquina desde la ilustración a la Restauración*. Palma: Institut d'Estudis Balearics.

— (2003). «Ramon Llull en l'art i la cultura del segle XIX». *Randa*, 51, 31-49.

- (2005). «Iconografía luliana: prototipos y desarrollo histórico». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* (BSAL), 61, 213-228.
- Company Vidal, C., Sureda Vallespir, C. i Tur Català, M. (2000). *Palma: ciutat d'escultures*. Palma: Ajuntament de Palma.
- Costa i Llobera, M. (1947). *Obres Completes*. Barcelona: Selecta.
- (1872). «De “La Constancia”»:». *La Crónica de Menorca*, 723 (3 de juliol), 3.
- (1901). «Donativo de la reina regente». *La Verdad. Diario político de noticias e intereses generales*, 127 (22 de juny), 1.
- (1870). *El Iris de Paz* (7 de juliol).
- Ene Prima (1896). «Estatuas monumentales». *El Heraldo de Baleares*, 792 (9 d'agost), 1.
- Ferrà, B. (1888). «Nuestra instalación». BSAL, 2, 4-12.
- (1888). «Nuestra lámina». BSAL, 2, 290.
- (1890). «Monumentos a Raimundo Lulio». BSAL, 3, 201-202.
- (1890). «Monumentos a Raimundo Lulio [Continuación]». BSAL, 3, 217-219.
- (1890). «Implantación del monumento á Raymundo Lulio». BSAL, 3, làmina LXVIII.
- (1899). «Datos para la historia de un monumento». *Mallorca Dominical. Revista bilingüe*, 103 (22 de gener), 5.
- (1901). «Nuestra lámina». *Mallorca Dominical. Revista bilingüe*, 208 (20 de gener), 20-21.
- Fra Gil del Roseret (1919). «Del Puig de Randa». *El Heraldo de Cristo*, 119 (març 1919), 45-46.

- Fullana Puigserver, P. (1996). «Estudi preliminar». A B. Ferrà, *Ciutat ha seixanta anys 1850-1900* (pàg. 7-41). Mallorca: Miquel Font editor.
- (2014). «Mossèn Guillem Puigserver Munar: entre Ramon Llull i Antoni Gaudí». *Lluc: Revista de Cultura i Idees*, 884-885, 53-55.
- (2015). *El bisbe arquitecte. Pere Joan Campins i Barceló (1859-1915)*. Mallorca: Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 12).
- Giménez, A. (1913). «Los monumentos al Padre Serra». *El Heraldo de Cristo*, 56, 170-174.
- Gutiérrez de la Vega, J. (1881). «Junta organizadora de las Firas y Festas populares de Palma». *La Ilustració Catalana: periòdich desenal, artístich, literari y científich*, 28, 222-223.
- (1888). «Instalación del museo. En la Exposición Universal de Barcelona». BSAL, 2, làmina XLIX.
- (1928). *La Región* (14 de setembre).
- (1888). «Lápida colocada en una pilastra de la Plaza Mayor». BSAL, 2, làmina XLV.
- Llabrés Bernal, J. (1961). *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. El siglo XIX. Tomo IV (1861-1870)*. Palma: Societat Arqueològica Lul·liana.
- (1971). *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. El siglo XIX. Tomo V (1871-1880)*. Palma: Societat Arqueològica Lul·liana.
- Lluís Salvador, arxiduc d'Àustria (2015). *Indicaciones a los que visitan Miramar. Lo que sé de Miramar*. Mallorca: J. J. de Olañeta Editor.
- Mas i Vives, J. (2008). *La construcció d'una identitat. El debat ideològic entorn de J. M. Quadrado i Josep Lluís Pons i Gallarza*. Mallorca: Lleonard Muntaner Editor.
- Mas, J. (2012). «Les estàtues de Ramon Llull». *Les Finestres del Temps. Història, cultura i curiositats de Palma i la resta del món*. <http://tinyurl.com/jtocxj4> [data de consulta: 3 d'octubre de 2016].

- Michonneau, S. (2002). *Barcelona: memòria i identitat. Monuments, commemoracions i mites*. Barcelona: Eumo editorial.
- N. (1896). «Estatuas Monumentales». *El Heraldo de Baleares*, 785 (4 d'agost), 1.
- (1908). *Notas de acuerdos municipales desde 1851 a 1907*. Palma: Ajuntament de Palma.
- P. A. «Samsó, Juan». A *Enciclopedia del Museo del Prado*.
<http://tinyurl.com/gmghdup> [data de consulta: 3 d'octubre de 2016].
- Piferrer, P. i Quadrado, J. M. (1888). *Las Baleares*. Barcelona: Daniel Cortezo.
- Pou Muntaner, J. (1985). *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. El siglo XIX. Tomo VI (1881-1885)*. Palma: Gràfiques Miramar.
- (1992). *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. El siglo XIX. Tomo VIII (1891-1895)*. Palma: Societat Arqueològica Lul·liana.
- (1998). *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX. Tomo IX (1896-1900)*. Palma: Societat Arqueològica Lul·liana.
- Quiroga, A. (2011). «Les tres esferes. Cap a un model de la nacionalització a Espanya». *XX Segles. Revista Catalana d'Història*, 4, 143-160.
- Reus Mas, G. (1997). *Bartomeu Ballester Monserrat. Organista de la Basílica de Ntra. Sra. del Pilar de Saragossa i de la Seu de Mallorca*. Campos: Parròquia de Sant Julià.
- Riera, J. (2002). *L'escultor Llorenç Rosselló (1867-1901)*. Alaró: Ajuntament d'Alaró; Palma de Mallorca: Consell de Mallorca, Departament de Cultura.
- Salas Vives, P. (2013). «La nación en la calle. Toponímia urbana y liberalismo en la Mallorca rural (1850-1924)». A T. M. Ortega López y M. Á. del Arco Blasco (eds.), *Claves del mundo contemporáneo, debate e investigación. Actas del XI Congreso de la Asociación de Historia Contemporánea*. Granada: Comares.
- Salvà i Ripoll, A. (1932). «Mallorca i Ramon Llull». *La Nostra Terra. Revista mensual de literatura, art i ciències*, 52 (abril), 141-143.

- (1935). «Lul·lisme». *La Nostra Terra. Revista mensual de literatura, art i ciències*, 88 (abril), 121-123.
- (1961-1967). «Sección oficial y de noticias 1966-1967». *BSAL*, 32, 592-608.
- Serrano, C. (1999). *El nacimiento de Carmen: símbolos, mitos y nación*. Madrid: Taurus.
- (1919). «Solemne fiesta en el Santuario de Nuestra Señora de Cura». *El Heraldo de Cristo*, 121 (maig 1919), 77-78.
- Spalletti, E. (1993). «Dupré, Giovanni». A *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 42. <http://tinyurl.com/gqhj99b> [data de consulta: 3 d'octubre de 2016].
- Subirachs, J. (1994). *L'escultura del segle XIX a Catalunya del romanticisme al realisme*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Tera, E. (2009). «Un escultor oblidat: Eduard B. Alentorn (1855-1920)». *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, 23-24, 133-152.
- Vidal Isern, J. (1962). *Monumentos de Palma*. Palma: Alfa.
- (1964). «El monumento a Ramon Llull». *ABC* (23 de maig), 30.

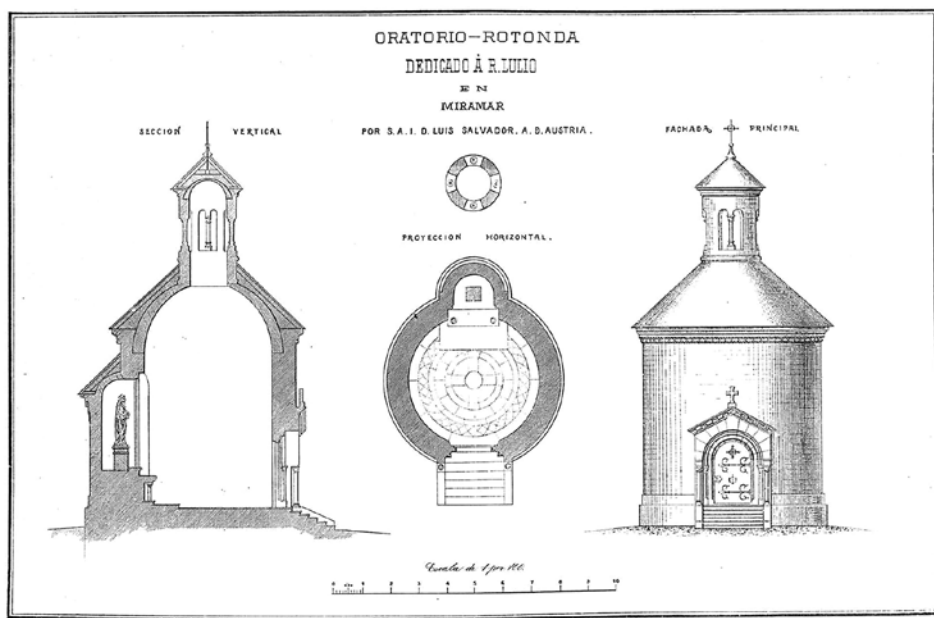

Fig. 1. Dibuix de Bartomeu Ferrà de la Rotonda de Miramar, aparegut al *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. Font: Ferrà, B. (1890). «Monumentos a Raimundo Lullo». BSAL, 3, làmina LXI.

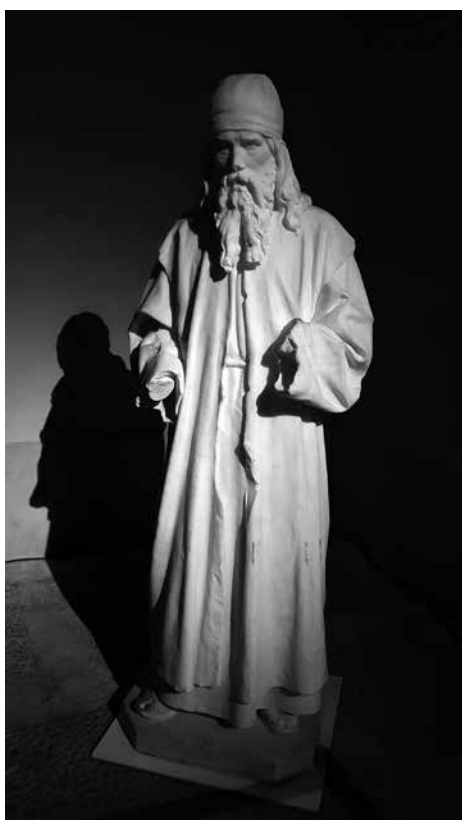

Fig. 2. Fotografia actual de l'escultura de Ramon Lull de l'interior de l'oratori de Miramar. Font: Catedral de Mallorca.

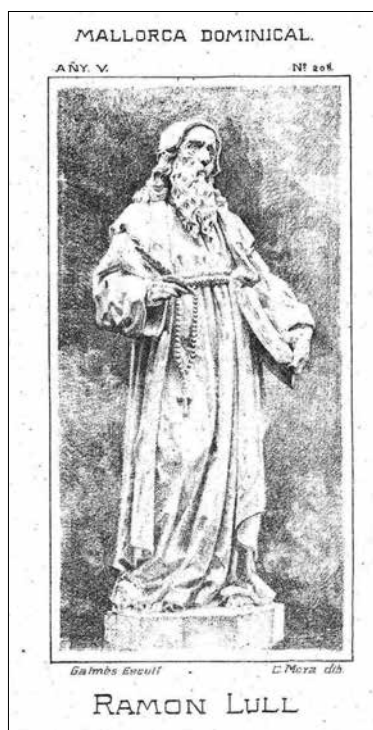

Fig. 3. Làmina de C. Mora en què es reproduïx l'escultura de Son Mas, apareguda a la revista *Mallorca Dominical*. Va acompanyada per una explicació de Bartomeu Ferrà. Font: Ferrà, B. (1901). «Nuestra lámina». *Mallorca Dominical. Revista bilingüe*, 208 (20 de gener), pàg. 20-21.

Fig. 4. Fotografia de l'escultura en fang de Ramon Llull d'Eduard B. Alentorn. Col·lecció privada. Ivars d'Urgell.

Font: Tera, E. (2009). «Un escultor oblidat: Eduard B. Alentorn (1855-1920)». *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, 23-24, pàg. 134.

Fig. 5. Fotografia de Juan Sellarés de la instal·lació amb l'escultura de Ramon Llull.

Font: (1888). «Instal·lació del museo. En la Exposición Universal de Barcelona». BSAL, 2, làmina XLIX.

Fig. 6. Targeta postal del pati de l'Institut Balear. J. Lacoste, al voltant de 1910.

Font: Arxiu del So i de la Imatge (ASIM). P-2697.

23. PALMA DE MALLORCA.—Instituto y estatua de Ramón Lull.

Fig. 7. Imatge de l'Institut Ramon Llull, a la Via Roma, amb l'estàtua de Ramon Llull, vers 1913.
Font: ASIM. P-4446.

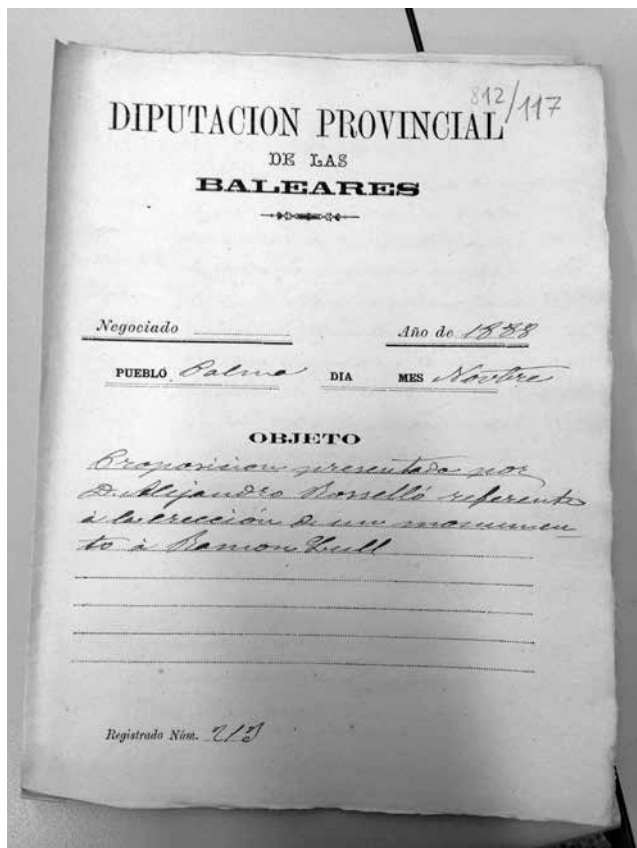

Fig. 8. Documents de la Diputació Provincial signats per Alexandre Rosselló, del mes de novembre de 1888.
Font: Arxiu General del Consell de Mallorca (AGCM). X-812-117.
«Proposta d'Alexandre Rosselló referent a l'erecció d'un monument a Ramon Llull».

Fig. 9. Disseny de la làpida commemorativa fet per Bartomeu Ferrà.

Font: (1888). «Lápida colocada en una pilastro de la Plaza Mayor». BSAL, 2, làmina XLV.

Fig. 10. Fotografia actual de la làpida commemorativa situada a la plaça Major de Palma.

Font: elaboració pròpia.

Fig. 11. Fotografia d'Amengual i Muntaner del primer esbós en fang fet per Joan Samsó.

Font: Ferrà, B. (1899). «Datos para la historia de un monumento». *Mallorca Dominical. Revista bilingüe*, 103 (22 de gener), pàg. 5.

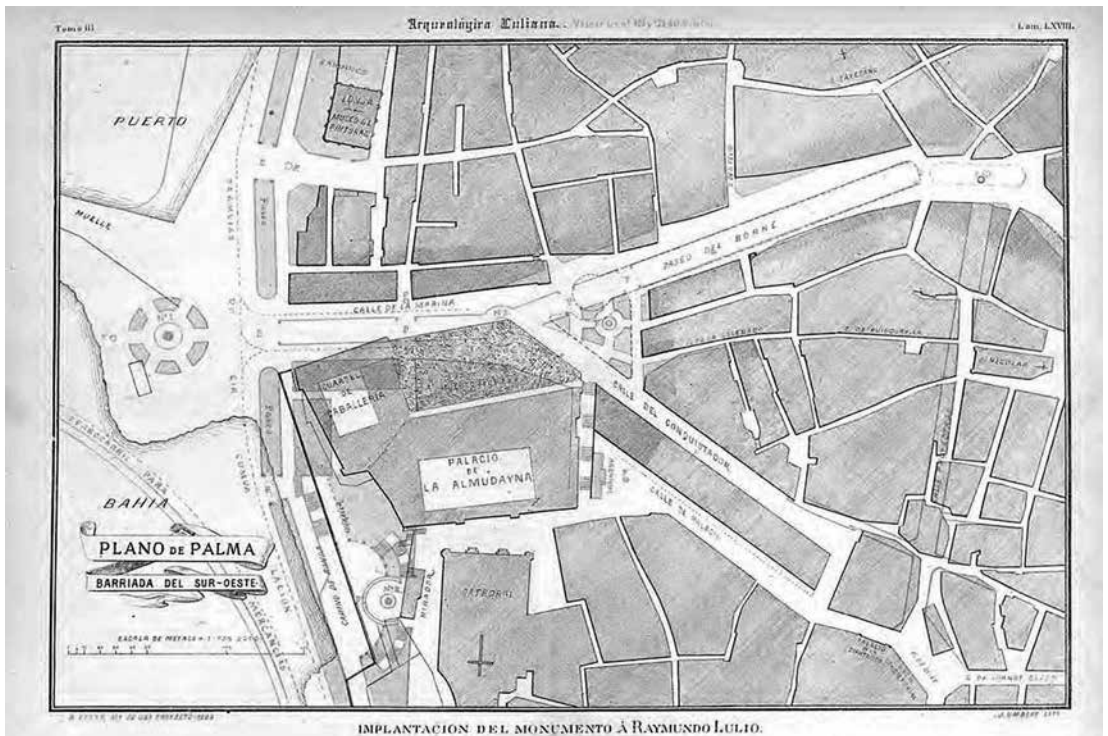

Fig. 12. Plànol per al projecte de la col·locació del monument a Ramon Llull.

Font: Ferrà, B. (1890). «Implantación del monumento á Raymundo Lulio». BSAL, 3, làmina LXVIII.

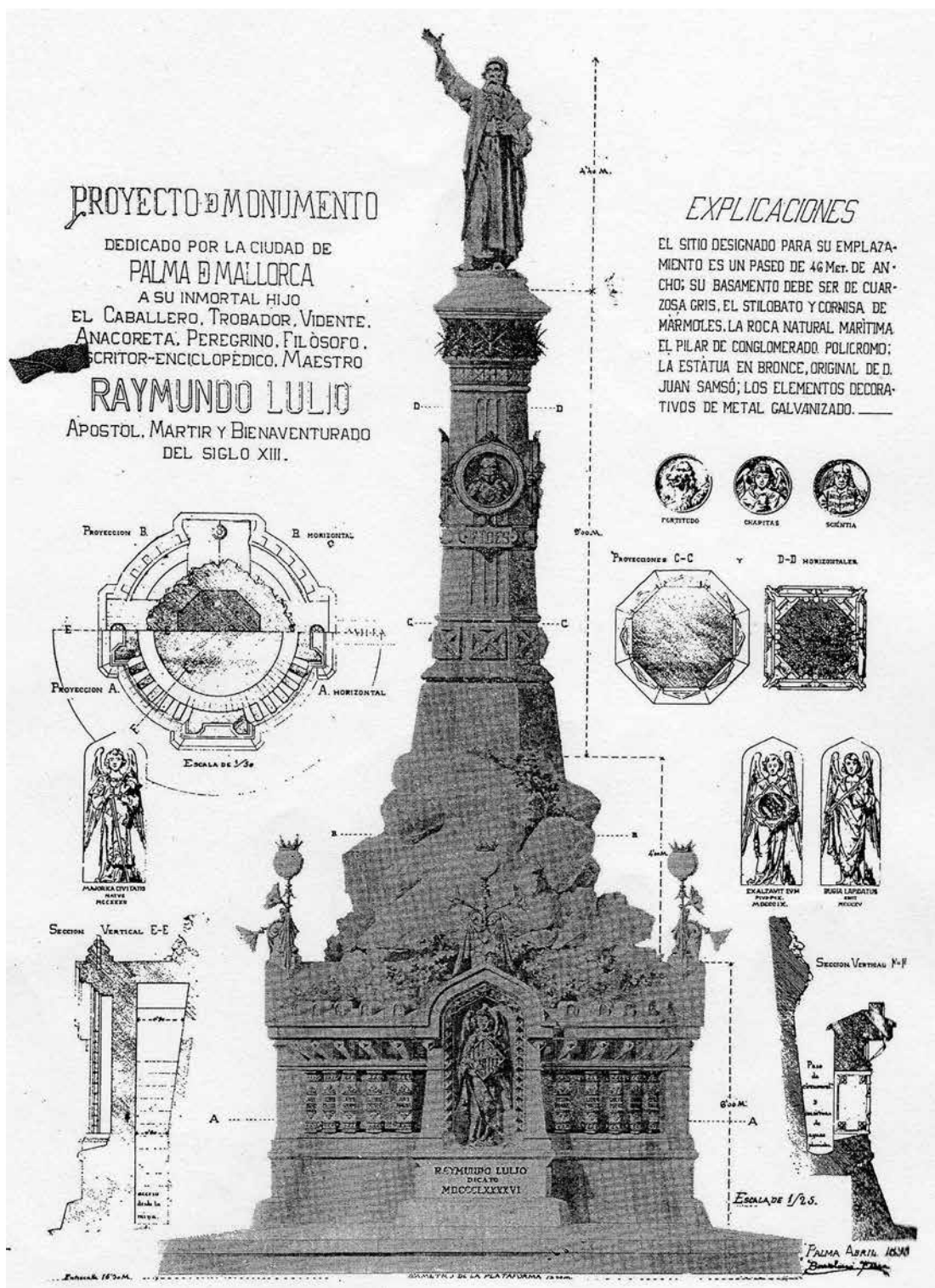

Fig. 13. Projecte de 1895 de Bartomeu Ferrà per al monument (al Museu de Mallorca).

Font: Cantarellas Camps, C. (1981). *La arquitectura mallorquina desde la Ilustración a la Restauración*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, pàg. 508. Reproduït també a: Cantarellas Camps, C. (2003). «Ramon Llull en l'art i la cultura del segle XIX». *Randa*, 51, pàg. 49. I també a: Cantarellas Camps, C. (2005). «Iconografia luliana: prototipos y desarrollo histórico». *BSAL*, 61, làmines XII figura 14.

Fig. 14. Imatge frontal del projecte de Ramon Llull realitzat per Josep Clarà.

Font: Antonietti (1915). «Lo monument a Ramon Llull, a Palma de Mallorca». *La Il·lustració Catalana: periòdic desenal, artístich, literari y científich*, 614 (14 de març), pàg. 170.

Fig. 15. Imatge posterior del projecte de Ramon Llull realitzat per Josep Clarà.

Font: Antonietti (1915). «Lo monument a Ramon Llull, a Palma de Mallorca». *La Il·lustració Catalana: periòdic desenal, artístich, literari y científich*, 614 (14 de març), pàg. 171.

Fig. 16. Fotografia actual del monument a Ramon Llull realitzat per Horacio de Eguía al passeig de Sagrera.
Font: elaboració pròpia.